

Оливера Жижовић

oljazizovic@yahoo.com

Магија речи
у приповеци Момчила Настасијевића
Зпис о даровима моје рођаке Марије

ABSTRACT. Žižović Olivera, *Magija reči u pripoveci Momčila Nastasijevića „Zapis o darovima moje rođake Marije”* (Magic of Words in Momčilo Nastasijević's Narrative *An Account of the Gifts of My Cousin Marija*). „Poznańskie Studia Slawistyczne” 4. Poznań 2013. Adam Mickiewicz University Press, pp. 221–236. ISBN 978-83-232-2525-6. ISSN 2084-3011.

Interpretation of Momčilo Nastasijević's narrative „An Account of the Gifts of my Cousin Marija” indicated the significance of the storyteller's belief in the magic of words and in calamitous effect of words on destiny – not only his own destiny, but also that of his cousin Marija. Except the power of words – curse, and magic belief in it, important part in the events is also played by disrespect for somebody else's word (intensified by the fact that it is the last will of a dying person), as well as by breaking of one's word (false oath), which also turns to be fatal. Destiny of Marija and that of her cousin is viewed from the perspective of depth psychology, as well as her confronting *individual and collective Shadow*, and his temporary state of being overwhelmed, and later permanently engulfed by unconscious contents and *family Shadow*. While Marija comprehends evil in herself and in the world, and through agony and suffering reveals her light side, and experiences enlightenment, her cousin, having heard her story, begins to identify himself with dead Marija, failing to face these contents or fight them creatively. Marija has „light in her life” while expecting the second coming of Christ – coming of the Word, Logos, that will set the world free, so she spends her life doing embroidery, in order to fulfill the Word – what was foretold and announced (spoken and written). Unlike her, under the pressure of his cognition, her cousin falls silent, wishing only for death, which is the only one, he believes, that can untie the knot of his suffering. Still, in order to die peacefully, actually to be able to die at all, near the end of his life he will be compelled to speak, meaning to write down the narrative about his cousin and himself, in order for the „knot of suffering” to be resolved by *words*, meaning, by the very concept that tied it in the first place.

Keywords: Momčilo Nastasijević, magic of words, curse, depth psychology, Shadow, Christ the Savior, Logos, second coming

Важност језика, речи и мелодије у стваралаштву Момчила Настасијевића у центру је пажње проучавалаца не само његове поезије већ и прозе, као и имплицитне и експлицитне поетике самог аутора, па готово да нема текста у којем овим аспектима Настасијевићевог дела није посвећена дужна пажња. Уосталом, и сâм Настасијевић у једном од својих есеја инсистира да „реч дозива реч, слика слику, идеја идеју”¹, односно да су садржај и форма, смисао и његов израз чврсто повезани, што речито потврђује и његова приповетка *Запис о даровима моје рођаке Марије*².

Следећи сопствену мисао, по којој је за истинску уметност и продирање у саму срж ствари неопходна „једна централна сила која све у свом домаћају мири и стапа у једно”³, Настасијевић у *Запису* проналази ту „силу” управо у речима, тачније у њиховој вишеструкој снази. Тиме *реч* постаје *начело које све спаја и мири*, повезујући непојамна и амбивалентна збивања у приповеци.

Снага и магија речи присутна је на неколико различитих нивоа, који се међусобно прожимају и допуњују. Тако је већ на самом почетку исказана приповедачева жеља да запише догађаје „по истини и докле се речју ухватити може”, како би, пре него што умре, олакшао душу, „да не крене оптерећена тајном”. Осим инсистирања на истинитости, запажамо жељу да се завири иза границе појавног и успостави комуникација са недокучивим, односно да се исприча оно што се не може до краја и у потпуности ухватити речима. Тиме је наговештено ступање у област неизрецивог, односно ирационалног и алогичног; а подвиг се, како примећује и сâм Настасијевић, састоји у томе да сва „алогичност стварног бивања” буде предочена *кроз језик*, а да се тиме, ипак, не повреди логика⁴. Реч је, дакле, о „неопходности израза”, али и о наговештеном, а у даљем току приповетке и експлицитно присутном, великом поверењу у могућности језика.

¹ М. Настасијевић, *Неколико рефлексја из уметности*, у: *idem*, *Есеји, белешке, мисли*, књ. 4, прир. Н. Петковић, Београд 1991, стр. 13.

² *Idem*, *Запис о даровима моје рођаке Марије*, у: *idem*, *Проза*, књ. 3, Београд 1991, стр. 7–27.

³ *Idem*, *Неколико рефлексја...*, стр. 13.

⁴ М. Настасијевић, *Белешке о неопходности израза*, у: *idem*, *Есеји...*, стр. 57.

Поуздање у реч огледа се и у инсистирању на терапеутској функцији изреченог, па ће саопштавање тајне психолошки ослободити и растеретити душу приповедача и омогућити му да мирно умре. И други, „унутрашњи” казивач – старица са којом је Марија живела, има потребу да своју причу подели са Маријиним рођаком. За разлику од ње, рођак нема коме да саопшти своју тајну, па одлучује да је, „немо записујући”, повери хартији.

Тиме је *изговореној* речи дата предност, што, опет, у тексту приповетке бива двоструко испољено: и садржински и формално, то јест и семантички и на плану израза. Своје казивање рођак уобличава у форми *сказа*⁵, односно *говорног* исказа, чиме покушава да надомести недостатак прижељкиваног саговорника. Оријентација на усмени говор може се, дакле, схватити као компензаторни покушај да се надомести адекватан и аутентично заинтересован саговорник, достојан приче која се жели саопштити. Тиме је потреби да се оно недокучиво и необјашњиво ухвати речима придодата и жеља за *живом речју*, која има посебну снагу, али, будући да му је таква реч ускраћена, приповедач посеже за техничким решењем, па свој запис уобличава као да је посреди усмено казивање.

Због чега је жива реч толико важна постаје јасније из даљег тока приповетке, у којој речи имају кључну улогу, будући да добрим делом „везују загонетни чвор” приповедачевог страдања, док је клица тог страдања приметна, како сâм тврди, још пре његовог рођења. Наиме, *изговорене речи* суштински утичу на догађаје, почевши од заваде, дакле размене неугодних речи, а потом и доживотног *прекида комуникације* двеју сестара, а пре свега од *клетве* коју приповедачева мајка изриче када до ње допре глас о рођењу приповедачеве сестре од тетке Марије. Том приликом „мајка *исказа* ружне жеље о новорођенчету, што ће и доцније често понављати”, да би након вести о смрти своје сестре, узроковане несрећним случајем, само промрљала „Јесам ли *казала!*”⁶, што сведочи да је раније проклињала и сестру. Разлог свађе била је заљубљеност обе сестре у истог младића, за кога се потом удала млађа и лепша, односно Маријина мајка.

⁵ Сф. Ј. Делић, *Облици сказа у Настасијевићевој збирци „Из тамног вилајета”*, у: *Поетика Момчила Настасијевића*, ур. Н. Петковић, Београд 1994.

⁶ Сва подвлачења О.Ж.

Збивања се тако добрим делом заснивају на веровању у магију речи, односно у њихову натприродну снагу и дејство, што је карактеристично не само за рани стадијум у развоју људског мишљења, већ и за децу, душевне болеснике, али у одређеним околностима и за душевно здраве, цивилизоване људе.

Клетва из које, како верује приповедач, много тога проистиче, темељи се на веровању да реч рађа, ствара реалитет. Оно што реч значи бива остварено када се она изговори, па се тако мајчино проклињање Марије и приповедачеве тетке, негативно одражава на њихове животе и судбине. Такозвани примитивни човек сматра да снага мисли и жеље непосредно утиче на реалност и спољашњи свет, а када се оне још и изговоре, успех не може изостати. Тиме речи постају моћно, али и опасно магијско оруђе, будући да немају само стваралачку функцију, већ могу бити и деструктивне, разорне.

Уједно, на основу онога што ће се десити приповедачу, приметно је и присуство веровања да се клетва враћа ономе ко куне, па се Маријина судбина, по принципу бумеранга, спроводи и на приповедачу, њеном брату од тетке. Мада нисмо упознати са садржајем клетве, на основу Маријине и приповедачеве судбине, као и знања шта је условило проклињање, можемо закључити да се клетва односила на даљу немогућност склапања брака, а тиме и изостанак потомства. Тако је крајњи „резултат” клетве узроковане свађом око брачног партнера немогућност реализације брака у наредном колелу, што ће погодити и Марију и њеног рођака, односно децу обе сестре.

Наведени догађаји засновани су на веровању да реч може донети плодност, успех, али да може бити и смртоносна. Креативна моћ речи неодвојива је од њених деструктивних могућности, јер, ако је свет настао из речи, он се магијски њоме може и уништити. Да такво уверење није израз само „примитивног менталитета”, већ и јудео-хришћанског погледа на свет, потврђује библијско стварање света именовањем, као и сâм Христ, Спаситељ – који је Логос, дакле *отелотворена, жива Реч*. Заправо, показале се да је у овој Настасијевићевој приповеци присутан и стваралачки и деструктивни вид манифестације речи, односно и магијско, паганско поимање, али и неки аспекти хришћанске религиозности.

Уосталом, у космогонијама многих народа среће се појам речи која оплођује и носи клицу стварања, и то као прва божанска објава, која се манифестује док ништа друго још није уобличено. Будући да је реч *чин*, чак првобитни чин, и клетва, која је изузетно снажно оружје, има страшну моћ, и то не због снаге онога који проклиње, већ због самог чина, који је реч божија.

Осим снаге речи-клетве и магијског веровања у њу, у догађајима битну улогу играју и непоштовање туђе речи (појачано чињеницом да је посредни последња воља умируће), као и кршење дате речи (лажно заклинање). Тиме је изнова потврђено поверење у реч и неопходност њеног поштовања, свеједно да ли је у питању туђа реч или сопствена.

Заправо, веровање у магијску моћ речи и снагу ирационално-магијске методе, код деце и примитиваца се јављају само када су принуђени да управљају појавама које су изван њиховог свакодневног искуства, односно када се налазе у граничним и тешким животним ситуацијама. „У својој свакодневној пракси дивљак користи рационално-емпиријски метод да би постигао свој циљ”, а само за утицај на низ необјашњивих појава, које не може да схвати, а жели њима да овлада, прибегава магијском методу, што је случај и са високо цивилизованим човеком⁷.

У прелазној животној ситуацији, дан уочи веридбе, односно *давања речи о верности* и прстена – симбола доживотног *везивања*, приповедач добија поруку:

„Умрла ти је”, вели, „рођака Марија, уседела и осим једне бабе самотна девојка у кући, те ковчези дарова иза ње осташе. А ти”, вели, „пази и не полакоми се на пустилине, јер их она ником не завешта, и јер не поживе нити умре као друге. И опет”, вели, „у памет се, момче!”

Међутим, он поступа супротно поруци и креће пут Маријине куће, чиме се „поче *везивати чвор*” његовог „страдања”. Након предузетог путовања рођак ће до смрти, невидљивим нитима бити *везан* за умрлу *везиљу* Марију, док ће његова несуђена вереница убрзо преминути. Тиме магија речи почиње да се испољава и на чисто језич-

⁷ Ж. Требјешанин, *Неки психолошки чиниоци веровања у магијску моћ речи*, „Психологија” бр. 3–4, 1974, стр. 207–208.

ком нивоу, сада и гласовним а не само семантичким „дозивањима”, што се овде огледа кроз комплекс: *вез – везиља – веза – везаност*⁸.

Посетивши кућу умрле рођаке, приповедач ће сазнати „како је живела и умрла Марија” и које су врсте њени дарови. Од старице која ју је одгајила и са којом је његова сестра од тетке живела, чуће причу о стасавању прелепе девојке, све већој заинтересованости околине за њу, а онда и о девојчином тражењу да јој старица набави огледало, с којим, показаће се, невоља би унета у кућу. Јер, „видев се у огледалу каква је, окапа пред својим ликом. И диже главу девојка...”

Гордо и надмено, чак са подсмехом, Марија почиње да одбија просце (што „зли језици” још „надовежу” и „разнесу”), да би се, након што одбије и суседовог сина јединца, младић обесио. Тај догађај ће за Марију бити преломан, односно условиће дубока преиспитивања, патњу и душевно страдање, да би потом, ненадано, она пронашла излаз и смирење.

Враћајући се уочи Ивањдана кући, старица затиче Марију озарену светлошћу без извора, како са осмехом и „у некој радости” *везе*, што никада раније није чинила. Марија јој *милозвучно* објашњава: „Не бој се, у мени *заплави небесно и светло ми је живети*. Гле, три листића извезох зелено и плави цвет *да се испуни долазак!*” Старица додаје да Марија „од првог веза, још један препоче и папучице скроји, «да их», вели, «назујем *кад се долазак испуни*». Једино ће те папуче старица показати рођаку, будући да су само оне изван ковчегâ, које је Марија пред смрт својом руком закључала.

Маријин преображај предочен је амбивалентно, па се старица најпре и сама пита: „посвети се или помери девојка”, тим пре што „како се везу и оном смешењу предаде, више се не поврати”. Слушајући неразумљиве, „душевне речи” које Марија изговара док везе, старица истовремено осећа и „тугу и радост”, али и наглашава: „Гледала сам луде: буду мутне, мрак и мемла из погледа им бије; а ова моја као другој страни да скрену. (...) И, чини ми се, било видеела или не, на њу однекуд стално пада зрака, или сама од себе светли...”

Шта се, дакле, догодило са Маријом?

⁸ И на почетку приповетке *нема* реч постаје решење за приповедача, који *нема* коме да повери своју причу.

Већ је примећено да приповетке *Из тамног вилајета*, збирке коју отвара управо *Запис о даровима моје рођаке Марије*, испитују, између осталог, „порекло добра и зла”, као и да је „психолошки план простор Настасијевићеве стилске виртуозности, сложен, конкретизован најфинијим материјалом наговештаја и слутњи”⁹. Тако се и Маријина и рођакова судбина могу сагледати из дубинско-психолошке перспективе, и то најпре као прича о Маријиној спознаји сопствене, *индивидуалне*, а потом и *колективне Сенке*, односно, донекле поједностављено речено, о њеном сагледавању зла у себи и свету, а потом и о рођаковом суочавању са *фамилијарном Сенком*¹⁰.

Индивидуална Сенка као тамна страна људске личности, како подсећа јунговски оријентисан аналитичар Мареј Стајн [Murray Stein], најпре и највише „крије” неосвешћену екстремну себичност, егоизам и егоцентризам, односно потпуну усмереност на испуњење личних жеља, које воде ка моћи и задовољењу по сваку цену¹¹. Маријин нарцизам, гордост и охолост, узроковане свешћу о сопственој лепоти, као и осећај моћи који у њој с том спознајом расте, доводе до њене „кривице” – смрти осујећеног просца – која је у датој средини појачана тиме што је реч о сину јединцу богатих и угледних родитеља.

Суочена са својом Сенком, манифестованом у наглашеном егоизму и нарцизму, Марија ће кроз патњу и страдање спознати зло у себи, али и открити своју светлу страну, односно доживети просветљење. Вез постаје њен „неми запис” о себи, па када у њој „заплави небесно”, насмешена и радосна, она везе *плави* цвет, а након велике патње и усахнућа, доживљава *просветљење*, па јој постаје *светло живети*.

Како у једном од својих есеја примећује Момчило Настасијевић: „Ко се год спустио у дубине *накла*, тај је *истим замахом* узлетео у најетеричније висине *раја*. Једно без другог не да се замислити”¹².

⁹ Х. Крњевић, *Пролегомена за једно читање „Записа о даровима моје рођаке Марије”*, у: *Поетика Момчила Настасијевића*, стр. 103. Мада помиње психолошки план Настасијевићевог дела, Х. Крњевић се у овом тексту њиме не бави. Њено читање, које је дато у митопоетском и фолклорном кључу, комплементарно је нашем приступу, па се стога на аспекте које ова ауторка разматра овде нећемо посебно освртати.

¹⁰ Cf. И. Настовић, *Дубинско-психолошки практикум*, Београд 1989.

¹¹ М. Стајн, *Jungova tara duše*, prev. Ž.P. de Villablanca, Beograd 2007, стр. 123.

¹² М. Настасијевић, *Неколико рефлексција...*, стр. 23.

Ово запажање речито потврђује оправданост честог инсистирања на архетипским аспектима Настасијевићевог стваралаштва, па сличан увид, само наравно другачије формулисан, налазимо и код Јунга [C.G. Jung], који каже да „човека суочити са његовом *Сенком* значи показати му и његову *светлу страну*”¹³. При томе Јунг, на другом месту, наглашава и да је човеку некада *потребна* његова *крuciјална кривица*, без које никада не би достигао своју целовитост¹⁴. Тада човек, рецимо, чини нешто заиста лоше, али тиме доживљава и лошу савест, што потом постаје веома добро за њега, јер га тај крупни доживљај подстиче да постане зрелији.

Суочена са својом Сенком и смрћу просца, на коју је нехотице утицала, Марија успева да схвати смисао патње, открије светлост живота и Бога у себи, чиме из њеног „трпљења” клија „бољитак”, што јој је и старица својевремено сугерисала као решење, које треба чекати и надати му се.

Након преображаја, Марија почиње да се *спрема* за (други) долазак, дакле за Христа Спаситеља, Небеског вереника коме намењује своје дарове, девојачку *спрему*. *Вез* је намењен оное кога очекује, за кога се све више *везује*, а с ким ће се потпуно *везати* у смрти. Стога први вез започиње „да се испуни долазак!”, а исти мотив одмах преноси и на папуче, које ће назути „кад се долазак испуни”, чиме указује не само на своју веру већ и на *спремност* да крене када Он буде дошао.

Јунг је „*онај свет*” сматрао метафором за спасење из овог света и греха, односно одвајање из таме, из несвесног, у стање *просветљења, ослобођења, победе и тријумфа над стварношћу*¹⁵. Марији постаје „светло живети” након што освести сопствену Сенку, а свој живот схвати као припрему и пут ка највишем, коначном ослобођењу. При томе, како објашњава Олга Фрејденберг [Ольга М. Фрејденберг], „«безумље» као метафора не означава болест у нашем савременом значењу, то је привремени нестанак светлости...”, док „оживљавање,

¹³ К.Г. Јунг, *Антологија Јунг (Човек и душа)*, прев. Б. и А. Милакара, Нови Сад 2009, стр. 305.

¹⁴ *Ibidem*, стр. 147.

¹⁵ *Ibidem*, стр. 445.

појава светлости, ново рађање космоса, блиставо јарко сунце јесте «мудрост»¹⁶.

Уосталом, постоји и тзв. религиозно безумље, које на себе узимају следбеници Бога. То се одражава и на језичком плану, па се тако у руском језику разликују „лудак” (сумасшедший) и „јуродиви” (юродивый), који је „луда у Христу” „луда Христа ради” и заправо божији човек. Реч је о добровољном „безумнику” и добровољном „ропству”, које се сматра богоугодним делом, а у православном хришћанству то је један од најнеобичнијих и најтежих облика подвижништва. Понашање јуродивих увек је на одређени начин неразумно и изван је друштвених правила, с циљем да се негира „мудрост” овога света.

Јуродиви себе *свесно* и *одговорно* „лишава разума” и општеприхваћених друштвених норми, искључујући се, споља гледано, из друштва (што у „пракси” поприма различите облике – од скитања до тиховања), док је његов *унутрашњи живот* усредсређен ка Богу и заправо обележен искреном љубављу и заинтересованошћу за свет и људе, а пре свега борбом против зла. Под велом „лудила” јуродиви се узноси ка Богу, за којим неодољиво жуди, *везујући* се за њега током свог животног пута нераскидивим и све чвршћим везама, до коначног сусрета, што управо чини Марија, која „не поживе нити умре као друге”.

Марија, дакле, везе да би се испунила *Реч*, да би било као што је речено (писано). Очекујући други Христов долазак – долазак Речи, Логоса који ће избавити свет – она очекује да се оствари најављено. Припремајући се за то кроз вез, којим немо саопштава најпре своје сазнање о светлости и добру, а касније и о тами, злу, она осмишљава сопствену патњу и открива виши животни смисао. Ослободивши се везаности за овоземаљско, Марија ступа у подручје другачије, више реалности и доминантно се окреће духовном и оностраном.

Након упознавања Сенке и „неговања” своје светле стране кроз вез претежно биљних мотива, стицајем околности она ће бити принуђена да дубље упозна и спољашње зло и то онда када окружење на њу почне да пројектује не само индивидуалну већ и *колективну* Сенку.

¹⁶ О.М. Фрејденберг, *Поетика сјжеа и жанра*, прев. Р. Мечанин, Сремски Карловци–Нови Сад 2011, стр. 164.

Наиме, у тренутку када се у вароши појави непозната болест, која узрокује смрт старих и младих, жене почињу да криве Марију, сматрајући је вештицом одговорном за помор. Међутим, старица која са њом живи и свакодневно је посматра, инсистира на њеној чистоти, поредећи је са иконом и лековитом светом водом.

Усамљена и предана везу, никада не напуштајући кућу, Марија ће привући пројекцију *колективне Сенке*, што се неретко дешава изолованим појединцима, који су погодна пројективно платно, јер су изван круга комуникације, па нису у могућности да отклоне неспоразуме, при чему оно што је необјашњено или неприступачно посебно погодује да се на њега пројектује зло. Али, како примећује Мари Луиз фон Франц [Marie-Louise von Franz], физичка и психичка усамљеност не привлаче само зло, већ и добре силе, па тако хришћанство и будизам усамљеност виде као пут ка светости и вишем духовном и религиозном развоју¹⁷. Заправо, Марија ће се на себи доступан начин најпре суочити и изборити са сопственим злом, а потом ће покушати да то учини и са колективним, које околина пројектује на њу.

Када жене оптуже старицу да у кући храни вештицу, Марија је најпре теши, а потом „прибеже везу: Бели цвет изви се сам самцит на стабљници, а око њега укутурена риђа змија”. Ово је други кључни мотив у Маријином везу, који најављује преокрет, односно њено суочавање са злом које је окружује и покушај да га победи својим *тамним везом*. Од тада Марија почиње претежно да везе змије, акрепе и печурке (отровнице), да јој, како објашњава старици, не буде „гроза, но љубав”. Ови мотиви симболизују зло које све више узима маха у људима, као и покушај околине да науди Марији, а уједно најављују и њену скору смрт.

Осим што имају психолошку функцију, Маријини дарови су и симболичан „запис” о њеном животу и путу ка Богу са којим ће се у смрти заувек везати, на начин на који га она доживљава и открива у себи, а који је људима непојаман и недоступан, а такав је, заправо, унутрашњи живот сваког јуродивога. Реч је, дакле, о девојачкој спреми намењеној Небеском веренику, коју људи не смеју дирати. Као такви, дарови не могу припасти никоме на земљи, па су у оностраној равни

¹⁷ M.L. von Franz, *Shadow and Evil in Fairy Tales*, Boston–London 1995.

постојања они *пустолине*. Намењени оностраности и венчању са смрћу, они нису за овај свет и зато морају нестати у ватри.

Шта се, онда, десило са рођаком, након што је чуо причу о Марији?

Рођак је најпре изложен снажном дејству веровања у магију речи, пре свега у снагу речи-клетве своје мајке, коју, како сматра, потврђује прича о Марији и њеном страдању коју је чуо, а потом и веровање у снагу сопственог кривоклетства. Јер, он се старици најпре *куне* својом *младошћу* да од онога што је Маријино „ни конца око прста” неће узети, да би се, чим угледа папуче које је Марија извезла, себи *запекао* да ће их украсти. Док кришом и опет противно *датој речи* покушава да отвори ковчеге у којима су закључани Маријини дарови, себи каже: „Сазнаћу што ми се неисказано слуги, макар ме од живота откинуло”.

И једно и друго ће се, сходно снази његовог веровања, потом и догодити: биће откинут од живота, чиме ће изгубити и младост, односно пашће у лудило и потпуну пасивност. За разлику од Марије, која се приклонила „другој страни”, оној бистрој и светлој, мада људима непојмљивој, он ће се приклонити „мраку и мемли” и препустити лежању у „лудој кући”.

Психолошки посматрано, док је Марија најпре била суочена са индивидуалном, а потом и са колективном Сенком, савладавајући их на себи могућ и доступан начин, рођак је упознат и суочен, али како ћемо видети и трајно *захваћен* несвесним садржајима, а пре свега фамилијарном Сенком. Док Марија успева да пронађе излаз и смисао, па јој постаје „светло живети”, рођак, чувши причу о Марији, почиње да се идентификује са њом, али не успева да се конфрнтира са датим садржајима и креативно се са њима избори. Заправо, он остаје заточен у свом сазнању, немоћан да се суочи са увидима до којих је дошао, мада се и интуитивно и сазнајно приближио Маријиној тајни. Почевши да живи под сенком и у моћи речи-клетве, а потом и сопственог кривоклетства, он готово свесно, верујући у магију речи, као и у магију додира, узрокује смрт своје несудођене веренице, да би у томе пронашао „разлог” и оправдање свог лудила, док се, заправо, тој страни приклонио већ у Маријиној кући.

Јунг истиче да је магија – у коју рођак верује и која, сходно томе, суштински утиче на његов живот и судбину – заснована на снази *несвесних сила*, које се у свести доживљавају као моћне натприродне, демонске или божанске силе. Веровање у делотворност магије почиња на пројекцији *властитих несвесних психичких снага* у спољашње предмете, људе или чинове.

Да се и код рођака активира Сенка, најпре индивидуална, потврђује бес који га обузима када старица неће да му отвори ковчеге и покаже дарове, као и насилно улажење у Маријину собу, након што је претходно одгурнуо старицу, мада, како каже, „себе за *блага знања*”. Када угледа свој лик у огледалу, рођак не препознаје себе, што потврђује да је заиста захваћен Сенком. Док старица буде спавала, он ће се докопати извезених папуча и украсти их, да би после неуспелог покушаја да отвори и ковчеге, разбио стакло главом и побегао кроз прозор.

Насилно ушавши и изашавши из Маријине собе, покушавајући на силу да отвори ковчеге и спозна тајну, приповедач ће из куће своје рођаке изаћи потпуно промењен. Када извезени цвет са папуча почне да му мирише (као што су Марији својевремено мирисале љубичице с њеног веза док је напољу била јесен), схватамо да је прешао границу, односно да је и сâм заточен у причи коју је управо чуо, па на њега сада трајно и погубно делује снага испричаног, као и снага његовог несвесног.

Од папуча „тако плавих и зелених”, поче му се објављивати и мирисати свитање.

Кристално је јутро и благогласно се отварају цветови: То је одјек на висинама изушћеног имена. Смем ли га поменути? И магновено: у отпоздрав, вине се моја мисао: Ближи се час, мимоишли да се дозову и разреши страдања чвор, и тајне!

До свог „откровења” рођак, дакле, долази захваљујући Маријином везу, односно посредством биљног мотива на папучама, док *благогласно* отварање цветова у природи схвата као „одјек на висинама изушћеног”, божијег *имена*. То име он не сме да изговори, што је опет део веровања у магију речи. Као отпоздрав управо примљеном „откровењу”, у небо се тада вине његова мисао о ближењу часа када ће се разрешити чвор страдања и тајне.

Амбивалентна симболика чвора и везивања, која је примарно магијска, вишеструко је присутна у овој Настасијевићевој приповеци, а има функцију да укаже на сплет невидљивих појава, али и да веже тешко спојиво и помирљиво, а пре свега испреплетане и замршене магијске и религијске садржаје. Наиме, чвор има моћ везивања, и у смислу спутавања (рођакова болест, односно фиксираност, ограниченост, обузетост) и у смислу сједињавања (рођака и Марије), као и моћ развезивања, које доноси ослобођење, решење, спасење, али и смрт. Јер, када се чворови развезу, наступа смрт, тј. прави живот, што је оно за шта се Марија *стрпљиво* припрема и оно чему њен рођак *нестрпљиво* тежи.

Мирча Елијаде [Mircea Eliade] наглашава да су управо „болест и смрт два елемента магијско-религијског комплекса «везивања»”¹⁸, односно да овај комплекс открива везу магије и религије. Он подсећа да за рашчињавање постоји израз „ослободити се веза”, па разрешење чвора јесте и ослобађање рођака од дејства магије и сопственог усуда. Али да то није само ствар магије, већ и религије, потврђује део симболике који се односи на ослобођење од привидâ, када „човек настоји да «поцепа» велове нестварности, да «размрси чворове» постојања”. У оба случаја додирна тачка је крајњи циљ – ослобођење човека од „веза” и разрешење чвора. Заправо, у том комплексу се препознаје архетип човековог положаја у свету, па „одвезивање чвора” јесте „«цепање» вела незнања и ослобођење душе од окова постојања”¹⁹.

Истовремено, сусрећемо се и са амбивалентношћу између паганског веровања у судбину, односно усуд, присилу и дејство нечег непојмљивог, што предодређује људски живот, и хришћанског схватања које се заснива на слободи избора и одговорности за сопствене поступке. Док је Марија потпуно усредсређена на свом путу ка Богу, и *свесно* предана том циљу, код рођака постоји снажно дејство присиле и преплављеност *несвесним* садржајима. При томе се Марија храбро суочава са болом и патњом, односно са реалношћу и са својом кривицом, док рођак од света и живота бежи у болест.

¹⁸ М. Елијаде, *Слике и симболи. Огледи о магијско-религијској симболици*, прев. Д. Јанић, Сремски Карловци–Нови Сад 1999, стр. 118.

¹⁹ *Ibidem*, стр. 136.

Након што је чуо причу о Марији, он почиње да призива смрт, јер се у смрти он и Марија, као и он и Неименовани, једино могу дозвати, чиме ће се разрешити чвор његовог страдања, а тајна бити откривена, размршена. Заправо, чвор се почео везивати рођаковом идентификацијом са Маријом и њеном судбином, а пре свега његовом жељом да види њене дарове. Међутим, ковчези су „силом тајне” забрављени и живом се не отварају. Јер тајна коју он жели да сазна јесте *тајна смрти*, која је, наравно, недоступна живима. Осетити тајну значи продрети *са оне стране* ње, па је разумљиво зашто се тајна *овде* живима не може открити и зашто је неприступачна рођаку.

Тиме и сама реч дарови постаје двосмислена, јер, како ће се показати, рођаку заиста није стало до материјалног, већ до духовног наследства, до Маријине *надарености*, односно *дара* који је она имала. Материјално, дато у виду дарова и папуча, постаје значајно јер га, као једино доступно, приближава тајни и отвара му пут у небеско.

Тако рођак долази до Маријиног духовног дара, тј. до њене усмерености ка оностраном, али се тај дар код њега преображава у „пустолину” и искључиво своди на ишчекивање смрти. Он почиње да се идентификује са *мртвом* Маријом, породичним *проклетством* и снагом клетве у коју верује. Заправо, битан је правац који се даје сили која постоји у свакој врсти „везивања”, а тај правац може бити позитиван или негативан. Занавек *везан* за Марију, и то у негативном виду, рођак ће морати да уништи све што га везује за живот, због чега ће и његова несуђена вереница stradати, и то управо од папуча које су му отвориле пут у небеско, што се у његовом случају искључиво свело на пут ка смрти.

Након свега, рођаку „главно” постаје да „нетремице гледа у мрљу на таваници” и да то чини „правилно”. Док је Марија, *против своје воље* била искључена из света, али живо и непрестано са њим *наставила да комуницира* и интуитивно га, непогрешиво перципира, па јој је, ишчекујући „долазак”, било „светло живети”, као што је умела и „грозу” да преобрати у „љубав”, рођак запада у магновење и лудило, чиме *прекида сваки контакт и комуникацију* са светом који га окружује.

У том светлу може се посматрати и именовање Марије, а одсуство рођаковог имена у тексту приповетке. Јер име је израз човекове

личности, његовог *ја*, па „где не постоји та вербална издвојеност, почињу да се *бришу границе индивидуалности*”²⁰. Када изгуби своју индивидуалност, он постаје само Маријин рођак, њена сенка, онај који се идентификује са њом и губи сопствени идентитет.

Сивашви у „тамни вилајет” у којем се налази благо, односно светлост вишег сазнања, рођак узима превише, па остаје захваћен несвесним садржајима и открићем оностраног, које га заокупља и обузима толико да више није спреман за свакодневни, овоземаљски живот. Кајање је неизбежно, јер да није узео довољно, никада не би осетио оно до тада „непримљено бивање”, односно другу реалност, чије откриће даје смисао животу, али је кајање неминовно и када се узме превише, јер тада, као у рођаковом случају, човек више није способан за овострани живот. Тако долази до дезинтеграције рођакове личности, па након свега он запада у празан полусан, ретка и нејасна дешавања, пасивност и заборав овог света, сматрајући неправедним што и сâм није у гробу.

Стање у које је запао разбистриће се само на тренутак, пред толико жељени одлазак, како би успео да запише причу о својој рођаци и о себи. Заправо, тек након што причу запише, он ће моћи да умре. Последња реченица његовог *Записа* гласи: „Ово завршавајући више немам шта чинити овде доле, и дуго ми је, и једина ми је забава *тражити реч, моћну да призове смрт*, јер жури ми се, а она не долази”. Тиме *Запис о даровима моје рођаке Марије*, односно прича чије бележење рођак управо завршава, постаје *та моћна реч* која ће *призвати* дуго жељену *смрт*.

Након што је чуо причу о Марији, Настасијевићев приповедач је заћутао. Међутим, пред смрт, не само да би мирно умро већ *да би уопште могао умрети*, принуђен је да проговори, и то о ономе што је суштински важно, а о чему једино и вреди говорити. Попут Шекспира, који „*мукао чвор себе* (а то је *свега страдалничког у човеку)* *разрешије* у Хамлета, у Лира, у Ричарда III”²¹, и Настасијевићев приповедач чвор свога страдања разрешава речима – дакле оним што га је највећим делом и завезало – записујући причу о својој рођаци и о себи.

²⁰ Е. Касирер, *Језик и мит: прилог проучавању проблема имена богова*, прев. С. Марић, Сремски Карловци–Нови Сад 1998, стр. 102.

²¹ М. Настасијевић, *Белешка за стварну мисао (I)*, у: *idem, Есеји...*, стр. 51.

Чвор је тако не само прожетост и сједињеност њега и Марије већ и живота и смрти, паганског и хришћанског, магије и мистике, речи и ћутања. Тиме се изнова манифестује крајња амбивалентност *речи* у овој Настасијевићевој приповеци, у којој осим речи-клетве, последњих речи умируће и гажења дате речи, постаје важна и Реч која избавља и спасава, односно Бог-Логос, чији се долазак очекује. Тако реч човека приближава духовном облику постојања и здружује га са божанским.

Уједно, уметничка реч отелотворује и креира нову стварност, чиме спасава човека. Речи, дакле, не само да руше и разграђују свет већ га и стварају, осмишљавају, па се захваљујући њима оно постојеће може преобликовати. Стога ће, тек када речима ухвати непојмљиво, онолико колико се то може, Настасијевићев приповедач успети да дозове дуго прижељкивану смрт, али и да, захваљујући речима, осмисли сопствени живот и тиме се спасе.